

Dayf'ın etrafında geniş bir mürid halkası oluştu. Tarikatın âdâb ve erkânında yaptığı bazı değişiklikler vefatından sonra kardeşi Muhammed İsmâil Dayf tarafından geliştirilerek Dayfiyye adlı müstakil bir kol kurulmuştur. Kahire'de İmam Şâfi Mezarlığı'na defnedilen Dayfiyye şeyhlerinin türbeleri Mısır'da çokça ziyaret edilen mekânlardandır.

Tarikatın Şevâdifiyye kolu Mısır Garbiye bölgesinde faaliyet gösteren Ahmed eş-Şerkâvî'ye nisbet edilir. Mısır ordusunda zâbit olan Şerkâvî, Ahmed es-Sâvî'nin halifelerinden İskenderiyeli âlim Ali el-Ukbârî'ye intisap ettikten sonra ordudaki görevinden ayrılıp Şennû yakınlarındaki İzbetüşşevâdifî'de bir zâviye açtı. Vefatından (1302/1884) sonra oğlu Atıyye es-Sagîr, Sâviyye'nin en etkili şeyhlerinden biri oldu. Şevâdifiyye'nin merkezi Şarkıye bölgesindeki Farsîs köyüdür. Şevâdifiyye'nin Kahire'deki zâviyesinin şeyhi Abdüssettâr Sâdık eş-Şevâdifî, Şerkâvî'nin torunudur. Diğer torunu Şeyh Abdüddâim tarikâtı Şarkıye bölgesindeki Bilbîs'te temsil etti. Tarikat XX. yüzyılın başlarına kadar faaliyetini sürdürdü. Ahmed es-Sâvî'nin halifesi Ahmed Ebû'l-Leyl'den irşad icâzeti alan Abdülcevâd el-Mensafîsî, Sâviyye'yi Yukarı Mısır'da Mensafisiyye adıyla yaydı. Mensafisiyye özellikle Asyût ve Minye civarında yaygınlık kazandı.

Sâviyye, Ahmed es-Sâvî'nin halifesi Muhammed Fethullah es-Semâdisî tarafından Filistin'e taşındı. Semâdisî, Mısır'dan Kudüs'e giderken Yafa'ya uğradığında Halvetî-Bekriyye'nin Semmâniyye kolunun şeyhi Yafa Müftüsü Hüseyin Sâlim ed-Decânî'ye Sâviyye hilâfeti verdi. Şeyh Hüseyin'in yeğeni Abdülkâdir ed-Decânî, Ahmed es-Sâvî'nin Trablusgarp'taki halifesi Muhammed el-Cisr'e intisap edip ondan Sâviyye ve Şâzeliyye hilâfeti aldı. Şeyh Abdülkâdir'in yeğeni Muhammed Emîn ed-Decânî, Muhammed Fethullah es-Semâdisî'nin halifesidir. Rifâiyye tarikatlarına da nisbeti vardır. Filistin-Ürdün bölgesindeki en önemli tarikatlardan biri olan Hifniyye-Rahmâniyye tarikatinin kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Kuştuî el-Curcurî, Şâzeliyye'nin Yeşrûtiyye koluna mensup iken Ahmed es-Sâvî'ye intisap ederek Şâzeli geleneğinden ayrıldı.

Muhammed el-Cisr, Ahmed es-Sâvî'nin Mısır dışındaki en önemli halifelerindedir. Ezher'de okuyup çeşitli tarikatlara intisap ettikten sonra Ahmed es-Sâvî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamladı. Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya karşı çıkanlara katıl-

dı, ancak başarılı olamayınca ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Meşhur bir âlim olan oğlu Hüseyin el-Cisr tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'l-fikr fî (menâkıbi) tercemeti's-Şeyh Muhammed el-Cisr* adlı menâkıbnâmesinde (Beyrut 1306) onun birçok tarikattan icâzeti bulunduğu kaydedilmektedir. Sâviyye, Ahmed es-Sâvî'nin hayatının son yıllarını geçirdiği Medine ve çevresinde de yaygınlık kazandı. Sâviyye tarikâtında Derdîriyye'nin âdâb, erkân ve zikir usulü benimsenmiştir. Sâviyye müntesipleri, Sâvî'nin yazdığı *el-Esrârü'r-rabbâniyye ve'l-füyûzâtî'r-rahmâniyye 'ale's-salavâti'd-Derdîriyye* adlı salavat şerhiyle *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîriyye* isimli esmâ-i hüsnâ şerhini sıkça okumuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, II/2, vr. 219^a-221^b; F. de Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 74-75, 115, 117, 123, 143-144, 148, 155; a.mlf., *Suñi Orders in Ottoman and Post-Ottoman Egypt and the Middle East*, İstanbul, ts. (The Isis Press), s. 110-111, 245-246; G. Delanoue, *Moralistes et politiques musulmans dans l'Égypte du XIXe siècle (1798-1882)*, Caire 1982, I, 189-192; Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s. 73-74, 81-84; Ahmed Hanefî Nassâr, "eş-Şeyhü's-Şâvî", *ME*, XLI/5 (1969), s. 365-369; Muhammed el-Celvend, "Derdîriyye", *DLA*, IX, 169; İlyas Çelebi, "Hüseyin el-Cisr", a.e., XVII, 537.

SEMİH CEYHAN

SAVM

(bk. ORUÇ).

SAVMAA

(bk. MANASTIR; ZÂVİYE).

SAVTİYYE

(الصوتية)

Arapça'daki sesleri inceleyen bilim dalı.

Dil biliminin bir dalı olan ses bilimi (fonetik) dildeki seslerin oluşumunu, çıkış yerlerini, niteliklerini ve seslerle ilgili diğer konuları inceler. Dilciler ilk zamanlardan beri sesler üzerinde durmuştur. Arap filolojisinde "savtiyye, ilmü'l-asvât, ilmü's-savtiyyât"; Batı dillerinde "fonetik" ve "fonoloji" karşılığı olarak müstakil bir bilim dalı hüviyetinde modern zamanlarda ortaya

çıkmasıyla birlikte seslerle ilgili konu ve meseleler sarf, nahiv, aruz ve belâgatla tıp, felsefe, mûsiki, kıraat ve tecvide dair eserlerin içinde dağınık şekilde çok eski zamanlardan beri ele alınmıştır.

Gırtlak sesin oluşumu ve biçimlenmesinde yardımcı olan ilk organdır. Hava akımı titreşerek ya da titreşmeden gırtlakta sese dönüşür. Burada oluşan tınlar güzel bir ses için gereken özelliklerden yoksundur ve konuşma sesi biçimini almamış salt seslerdir. Bunların biçimlenerek konuşma sesine dönüşmesi ağız, burun ve boğaz boşluklarının oluşturduğu titreşim bölgelerinde gerçekleşir. Dişler seslerin oluşmasında önemli görevler üstlenirse de bu konuda en etkili organ güçlü kaslarla örülüdür ve her türlü biçimi alabilen dildir. Bu organlar ses yolunu (hançere), yani seslerin çıktığı noktaları (mahreç) meydana getirir. Her harfin kendine has veya bazı harflerle ortaklaşa fonetik özellikleri vardır. Bunlara harflerin sıfatları denir. Arap dilinde "lâm elif" (ل) tek harf sayılıp sayılmamasına göre yirmi sekiz veya yirmi dokuz harf (ses) bulunur. Bunların hepsi de ünsüzdür. Ünlüler ise hareke adı verilen işaretlerle (fetha, zamme, kesre) gösterilir. Arap dilinde bu kısa ünlülerin uzatılmış biçimi olan ve med harfleri (sâkin vâv, yâ ve elif) adı verilen uzun ünlüler de bulunur. Ayrıca harfler aslî harfler-zâit harfler, aslî harfler-fer'î harfler şeklinde kategorilere ayrılır. Fer'î harfler aslî harflerin imtizaç ve etkileşiminden doğan, belirli şekilleri olmayan ara sesler olup bir kısmı kıraatte ve şiir inşasında güzel bulunmuş, bir kısmı ise güzel bulunmamıştır (harflerin mahreç, sıfat ve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk. HARF).

İslâm geleneğinde Kur'an'ın nâzil oluşuyla birlikte Arap dilinde yer alan sesler konusuna ilgi gösterilmeye başlanmış, Kur'an öğreticileri ve okuyucuları (kurrâ) seslerin çıkış yerleri (mehâric), birbirinden ayıran nitelikleri, telaffuzu güç seslerin söyleniş, benzer seslerin birbirinden ayırt edilmesi gibi meseleler üzerinde önemle durmuştur. Kurrânın ve Kur'an öğreticilerinin seslerle ilgili birikimleri özellikle ilk dönem Arapça gramer eserlerine yansımıştır. Meselâ kadîm kurrâdan ve nahiv âlimlerinden olan İbn Ebû İshâk el-Hadramî'nin (ö. 117/735), özellikle Kur'an kıraatında ortaya çıkardığı meseleler dolayısıyla hemze sesiyle ilgili beyanları ve öğrencilerine bu konuda yazdırdığı notların müstakil bir kitap oluşturacak kadar çok olduğu, bundan dolayı kendisine *Kitâbü'l-Hemz* adlı bir eser nisbet edildiği kaydedilir (Ebû't-Tay-

yib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, s. 12). Onun öğrencisi olan, kadîm kurrâdan ve nahiv âlimlerinden İsâ b. Ömer es-Sekâfî'nin zamanımıza ulaşmayan *el-Câmî'* ve *el-İkmâlî'* ile diğer gramer eserleri de kıraat ve fonetik konuları itibarıyla yoğun olmalıdır. Nitekim Sekâfî'nin öğrencisi Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-ʿAyn*'inde kelime-ler ses esasına göre sıralanmış ve bu eser ilk düzenli ses bilimi çalışması kabul edilmiştir. Aynı şekilde temel kaynaklarından biri Sekâfî'nin *el-Câmî'* olan *Kitâbü Sibeveyhi* de bu konuda yoğun bilgiler içermektedir. Günümüze ulaşmış ilk gramer eseri olan *Kitâbü Sibeveyhi*'de kıraate (sesler) dair verilen bilgiler geniş yer tutmaktadır. Bu eserde hemzenin gerçek ses değeriyle telaffuzu (taḥkîk) ve yumuşak telaffuzuna (teshîl) dair hükümler, imâl ve feth, i'lâl, ibdâl ve idgam gibi seslerin değişim ve dönüşüm kurallarıyla ilgili meseleler ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Sibeveyhi bu tür konulara Arap harflerinin sayısı, aslî-fer'î, ünlü-ünsüz harfler, harflerin mahreç ve ses özellikleri gibi ses düzeninin oluşumu kapsamında ele alınan bilgileri zikrederek başlar. Bütün bunlar nahiv, dil ve kıraat âlimleri için temel teşkil eden konulardan sayılmıştır.

Sibeveyhi'den sonra harflerin mahreçleri ve sıfatlarıyla ilgili hususlarda onun ifade ve kavramlarını tekrar eden ve ses bilimi çalışmalarına özel bölümler ayırarak onun izinden giden gramer, lugat ve

dil bilimi eserleri kaleme alınmıştır. Bunlardan zamanımıza ulaşanların başında Müberred'in *el-Mukteḍab*'ı, İbnü's-Serrâc'ın *el-Uşûl fi'n-naḥv ve Risâletü'l-İştikâk*'ı, İbn Düreyd'in *Cemheretü'l-luġa'sı*, Zeccâc'ın *el-Cümelü'l-kübârâ'sı*, Ezherî'nin *Teḥzibü'l-luġa'sı*, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-İzâh*'ı, Abdullah b. Ali es-Saymerî'nin *et-Teḥsira ve't-tezkire*'si gelir. *Kitâbü Sibeveyhi*'nin bir tür özeti niteliğindeki Zemaḥşerî'nin *el-Mufaṣṣal*'ı ile buna İbn Yaşî'nin yazdığı şerh seslerin mahreç ve sıfatları ile i'lâl, ibdâl, imâl, idgam gibi ses değişim ve dönüşümlerine dair zengin mâlûmat içerir. Ses değişim ve dönüşümlerine dair meseleler sarf ilminin esasını teşkil ettiğinden bunlar Ebû Osman el-Mâzî'nî'nin *et-Taṣrîf*'i, İbn Cinnî'nin *et-Taṣrîfü'l-mülûkî'si*, İbn Uşfûr el-İşbîlî'nin *el-Mümtâ' fi't-taṣrîf*'i, İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye'si* ile bunun Rađî el-Esterâbâdî şerhi gibi müstakil sarf kitaplarında ayrıntılarıyla incelenmiştir.

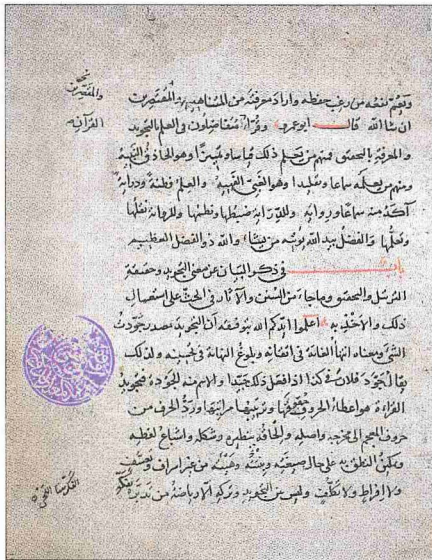
Sırru şınâ'ati'l-irâb adlı hacimli eseriyle Arap dilindeki sesleri ilk defa müstakil bir bilim dalı olarak ele alıp inceleyen İbn Cinnî (ö. 392/1002) Arap dilinde fonetiğin öncüsü ve kurucusu kabul edilmiştir. Müellif bu kitapta Arap harflerinin mahreçleri ve sıfatları ile bu harflere ârız olan i'lâl, ibdâl, idgam, nakl, hazf gibi değişim ve dönüşümleri, ayrıca savt-harf farkı, savt ve harfin etimolojisi, hareke-harf farkı, aslî, fer'î ve zâit harfler, güzel ve çirkin gö-

rülen fer'î harfler, harflerin ses yolundaki çıkış noktalarını belirleme yöntemi ve buna göre sıralanışı, kısa ünlüler (harekeler) ve uzun ünlüler (med harfleri), bir kelimeyi oluşturan seslerin uygun olan ve olmayan kompozisyonu gibi meselelerden sonra her harfi (sesi) teker teker ele alıp ona ârız olan asil-ziyade, i'lâl, ibdâl, kalb, idgam, hazif gibi değişim ve dönüşümleri ele almıştır. İbn Cinnî'nin diğer eserlerinde ve özellikle *el-Ḥaşa'îş*'inde de fonetik meselelerle ilgili zengin bilgiler yer alır.

İbn Sînâ, *Esbâbü ḥudûşil-ḥurûf*'ta Arap dilindeki seslerin hançerede çıktığı yerlerle ses özelliklerini tabiattan ve harçten verdiği eşdeğer ses örnekleriyle somutlaştırarak açıkladığı gibi *el-Kânûn ve eş-Şifâ'* adlı eserlerinde de fonetikle ilgili bilgilere yer vermiş, onun halefi olan bazı filozoflar da benzer konulara temas etmiştir. Bunlardan biri Abdülâtîf el-Baġdâdî olup *Maḳâletân fi'l-ḥavâş*, *en-Nefs ve's-şavt ve'l-keḷâm*, *el-Luġa ve keyfiyyetü tevellüdiḥâ* adlı eserleri konuyla ilgili çalışmalardan bazılarıdır. Öte yandan Hafîl b. Ahmed, İbnü's-Sikkît, Ebû'l-Hüseyn el-Müzenî, Fârâbî ve Ahmed b. Muhammed er-Râzî gibi müellifler tarafından yazılan ve "Kitâbü'l-Ḥurûf" genel başlığını taşıyan eserler içinde sadece Râzî'ninki bazı fonetik bilgiler içermektedir.

Seslerin değişim ve dönüşümleriyle ilgili meseleler sarf kitaplarında "ibdâl", "i'lâl", "kalb" gibi başlıklar altında ve sarfî ibdâl kategorisi olarak incelendiği gibi Arap dilindeki kelimelerin bünyesinde meydana gelen ses değişim ve dönüşümleri lugavî ibdâl kategorisi içinde "ibdâl" genel başlığıyla müstakil eserlerde ele alınmıştır. Asmaî'nin *Kitâbü'l-İbdâl*'i, İbnü's-Sikkît'in *Kitâbü'l-Ḳalb ve'l-ibdâl*'i, Zeccâc'ın *Kitâbü'l-İbdâl ve'l-mu'âkabe ve'n-nezâ'ir*'i, Ebû't-Tayyib el-Lugavî'nin *Kitâbü'l-İbdâl*'i, İbn Cinnî'nin *Te'âkübü'l-ʿArabiyye'si* ile çağdaş yazarlardan Ahmed Muhammed Herrât'ın *Mu'cemü müfredâti'l-ibdâl*'i bu tür eserlerin başlıcalarıdır. Lugavî ses dönüşümleri daha çok ibdâl adıyla anıldığı gibi değişik eserlerde bedel, mebdûl, kalb, maktûb, muâkabe, i'tikâb ve iştikâk (kebir / ekber) adlarıyla da anılmıştır. İbn Cinnî, *el-Ḥaşa'îş*'inde "Biri diğerinin yerine kullanılan iki harf (ses) bölümü" başlığı altında bu tür dönüşümlerden söz etmiştir. Âlimler eserlerinde bu tür fonetik dönüşümlerin dayandığı kural ve ilkeleri tesbit etmiştir (Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl*, neşredenin girişi, I, 5-42). XX. yüzyılda ses bilimi

Ömer b. Saïd el-Endelüsî'nin *et-Taḥdît fi şınâ'ati'l-itkân ve't-tevciḍ* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 40/1)

ve meseleleriyle ilgili olarak Abdülkâdir el-Cedîfî *el-Binyetü's-şavtiyye fi'l-kelime-ti'l-'Arabiyye*, Hüsâm Saîd Naîmî *ed-Dîrâsâtü'l-leheciyye ve's-şavtiyye*, Gânim Kaddûrî Hamed *el-Medhal ilâ 'ilmi eş-vâti'l-'Arabiyye ve ed-Dirâsâtü's-şavtiyye inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Gâlib Fâzıl Matlabî *Fi'l-eşvâti'l-luğaviyye ve Hasan Abbas Haşâ'îşü'l-hurûfi'l-'Arabiyye ve me'ânihâ* adıyla eserler yazmış, ayrıca İbrâhîm Enîs ve Alyân b. Muhammed el-Hâzîmî tarafından bazı eserler kaleme alınmıştır (bk. bibl.).

Kıraat ve tecvid kitapları da harflerin mahreçleriyle fonetik özelliklerini konu aldığından ses bilimiyle doğrudan ilgilidir. Başta Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'i olmak üzere temel gramer kitaplarını esas alan bu eserler, Arap dilindeki ve Kur'an'daki seslerin tını ve nağme özelliklerine münhasır olarak ses bilimi çalışmalarının işlevsel-pratik yönünü temsil eder. Bunlara örnek olmak üzere İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri, Mûsâ b. Ubeydullah b. Hâkân'ın *el-Şâhidetü'l-Hâkâniyye fi't-tecvîd*'i, Muhammed b. Ubeydullah b. Süheyl en-Nahvî'nin *Kitâbü'd-Dâd ve'z-zâ'min hurûfi'l-hicâ'si*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd* adlı risâlesi, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin *Be-yânü'l-'uyûbe'lletî yecibü en yectenibehe'l-kurrâ' ve izâhu'l-edevâte'lletî büniye 'aleyhe'l-ikrâ'* adlı kitabı, Mekkî b. Ebû Tâlib'in *Kitâbü'r-Ri'âye li-tecvîdi'l-kurrâ'e ve tahkîki(lafzi)'t-tilâve'si*, Bataleyvî'nin *el-Farḳ beyne'l-hurûfi'l-ḥamse'si*, İbnü't-Tahhân'ın *Meḥâricü'l-hurûf ve şifâtühâ'si*, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd ve el-Muḳaddimetü'l-Cezeriyye* adlı meşhur kasidesiyle *en-Neşr fi kırâ'âti'l-'aşr'i*, İbn Ve-

sîk diye tanınan İbrâhîm b. Muhammed el-Endelüsî'nin *Fi Tecvîdi'l-kurrâ'e ve meḥârici'l-hurûf*'u zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 12; a.mlf., *Kitâbü'l-lbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, neşreden giriş, I, 5-42; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-'râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I-II, tür.yer.; Ahmed Ateş v.dğr., *Arapça Dilbilgisi I*, İstanbul 1964, s. 4-14; Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi*, Ankara 1971, s. 47-55, 59-64; Nevin Selen, *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara 1979, s. 1-7; Ahmet Bulut, *Arap Dili Araştırmaları I*, İstanbul 2000, s. 8-16, 24-46; İbrâhîm Enîs, *el-Eşvâtü'l-luğaviyye*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdati Mısır), s. 21-24; a.mlf., "Cühûdü 'ulemâ'i'l-'Arab fi'd-dirâseti's-şavtiyye", *MMLA*, XV (1962), s. 41-49; Alyân b. Muhammed el-Hâzîmî, "el-Eşvâtü'l-'Arabiyye beyne'l-ḥâlîl ve Sibeveyhi", *Buḥûşü Külliyyeti'l-luğati'l-'Arabiyye*, XI, Mekke 1405, s. 347-377; M. Hassân et-Tayyân, "İlmü'l-eşvât 'inde'l-'Arab", *MMLADm.*, LXIX/4 (1415/1994), s. 777-802; Semih Ebû Mağlî, "Cühûdün türâşiyye fi'd-dirâseti's-şavtiyye", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, LIX/3, Kahire 1999, s. 325-343; Salman H. Al-Anî, "Şavtiyya", *EP* (Fr.), IX, 100-101.

İSMAİL DURMUŞ – AHMET YÜKSEL

SA'Y

(السعي)

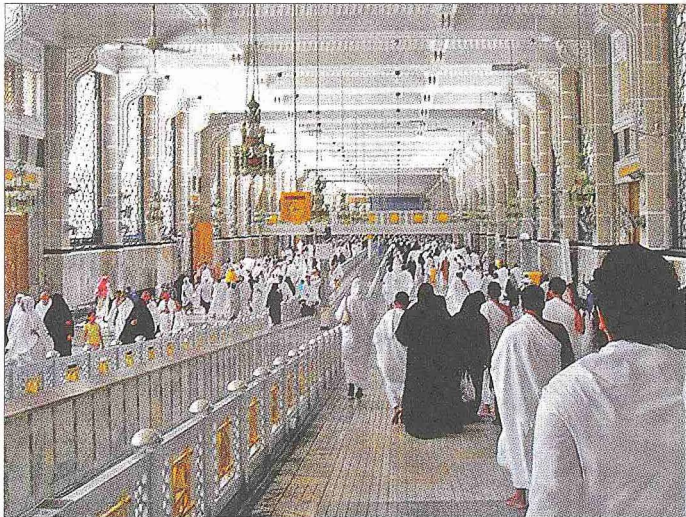
Hac ve umre ibadetlerinde Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmeyi ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "çalışmak; yürümek, koşmak" gibi anlamlara gelen sa'y, fıkıh terimi olarak hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidış, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelme-

yi ifade eder. Gidiş ve gelişlerden her birine **şavt**, sa'yin yapıldığı yere **mes'â** denilir. Bu tepeler arasındaki sa'y yerinin uzunluğu 394,5, genişliği 20 metredir.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sa'y kelimesi ve türevleri sözlük anlamlarıyla birçok yerde geçer. Terim anlamıyla sa'y belirtmek üzere Kur'an'da sadece **tavâf** (el-Bakara 2/158), hadislerde bunun yanı sıra daha çok sa'y kelimesi kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sa'y" md.). Sa'yin Kur'an'daki dayanağını oluşturan, "Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindedir; hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eden kimsenin onları tavaf (sa'y) etmesinde günah yoktur" meâlindeki âyette (el-Bakara 2/158) "günah yoktur" ifadesi sa'yin, Safâ ile Merve tepelerindeki İsâf ve Nâîle adlı iki putu selâmlamak üzere yapılan Câhiliye dönemi uygulamasını çağrıştırdığını düşünen bazı sahâbîlerin bu kaygısını gidermeyi amaçlamaktadır (Buhârî, "Hac", 79, 80; İbn Hacer, III, 498). Hz. Peygamber'in hac yaparken Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y etmiş olması (Buhârî, "Hac", 80; Müslim, "Hac", 147) ve, "Sa'y etmek size emredildi, sa'y ediniz" buyurması sa'yin meşruiyetinin sünnetteki delillerindedir (*Müsned*, VI, 437; ez-Zeylaî, III, 55-57). Sa'yin dinî bir hüküm oluşu ayrıca icmâ ile desteklenmiştir. İbn Abbas tarafından nakledilen ve genel kabul gören rivayete göre Hz. İbrahim'in eşi Hâcer'in, oğlu İsmâil için su aramak maksadıyla bu iki tepe arasında koşması sa'yin menşei oluşturur (Buhârî, "Enbiyâ", 9; başka rivayetler için bk. Fâkihî, II, 209-212). Muhammed Hamîdullah sa'yin ana şefkatinin ifadesi, dolayısıyla Allah'ın kullarına sevgisinin sembolü olduğunu belirtir (*İTED*, VIII/1-4 [1984], s. 149).

Sa'y Hanefî mezhebine göre hac ve umrenin vâciplerinden, diğer üç mezhebe göre ise rükünlerindedir. Hanbelî mezhebinde sa'yin vâcip veya sünnet olduğuna dair görüşler de vardır. Kırân haccında Hanefî mezhebine göre biri umrenin, diğeri haccin olmak üzere iki sa'y yapılması gerekirken cumhura göre ifrad haccında olduğu gibi tek sa'y yapılır, bu hem haccin hem de umrenin sa'yi kabul edilir. Sa'ye Safâ tepesinden başlanır, Merve tepesinden başlarsa birinci şavt geçersiz sayılır. Zira Resûl-i Ekrem, Safâ tepesine doğru yürürken Bakara sûresinin 158. âyetini okuyup burada önce Safâ'nın zikredildiğine işaretle, "Allah'ın başladığı yerden başlıyoruz" demiştir (Müslim, "Hac", 147; İbn Mâce, "Menâsik", 84).

Sa'y yerinin alt katından bir görünüş